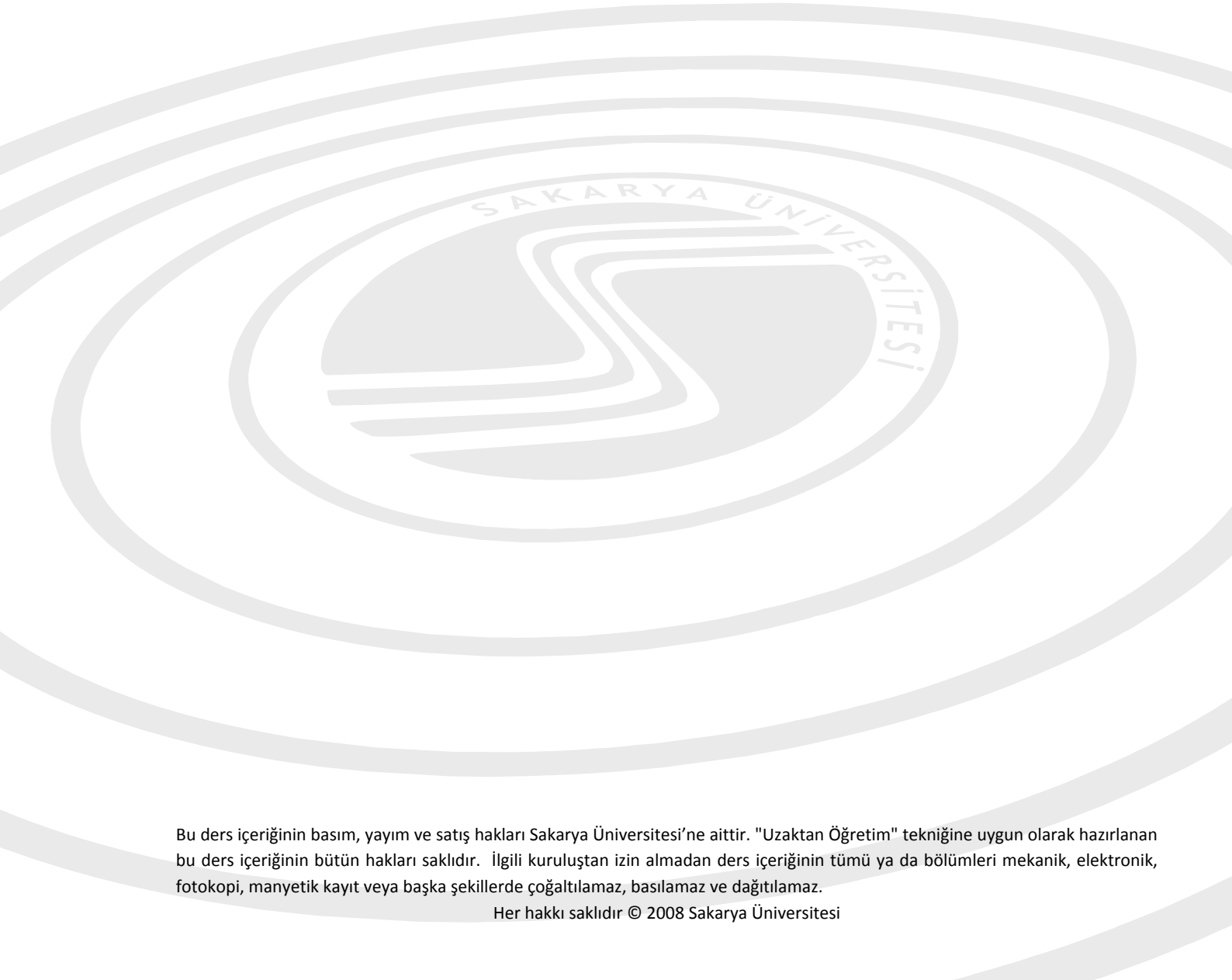

TÜRK DİLİ I

Hafta 7

Okutman Engin ÖMEROĞLU

GENEL DİL KÜLTÜRÜ

1. 10. Türk Yazı Dilinin Tarihî Devreleri

1. 10. 6. Yeni Türkçe

Türkçenin XV. Yüzyıldan XX. Yüzyılın başına kadarki gelişme sürecine “Yeni Türkçe” devresi denir. Bu devrede Eski Anadolu Türkçesi ve bunun devamı olan ve XX. Yüzyılın başına kadar devam etmiş olan **Osmanlı Türkçesini** görürüz. Ayrıca Doğu’da Çağataycanın devamı olan bu günkü Özbekçeye geçmeden önceki **Hokant ve Hive şivelerini**, **Eski Türkmençe**’yi “Yeni Türkçe” devresinde ele almak gerekir.

1.10.7 ModernTürkçe

Bugünkü Türk lehçe ve şivelerine “Modern Türkçe” denir. Şunlardır:

Türkçenin Lehçeleri:

Çuvaşça: Rusya Federasyonu’nda (Çuvaşistan Muhtar Cumhuriyeti) konuşulmaktadır.

Yakutça: Rusya Federasyonu’nda (Yakutistan Muhtar Cumhuriyeti) konuşulmaktadır.

Halaçça: Güney İran’da konuşulmaktadır.

Türkçenin Şiveleri :

Türkiye Türkçesi: Türkiye, Kuzey Irak, Suriye, Kıbrıs, Batı Trakya (Yunanistan) Makedonya, Kosova, Bulgaristan ve Avrupa’da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bulunduğu yerler (Almanya, Hollanda, Fransa, Danimarka, İsveç, İngiltere, Avusturya, ABD, Avustralya...) ile çeşitli Arap ülkelerinde yaklaşık 100 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır.

Azerbaycan Türkçesi: Azerbaycan, Gürcistan, İran’da

(Tebriz Bölgesi) konuşulmaktadır.

Kazak Türkçesi: Kazakistan, Batı Moğolistan ve Doğu Türkistan’da (Çin’deki Uygur-Şıncan Bölgesi) konuşulmaktadır.

Gagavuz Türkçesi: Moldova, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan’da konuşulmaktadır.

Özbek Türkçesi: Özbekistan, Afganistan, ve Pakistan’da konuşulmaktadır.

Tatar Türkçesi: Rusya Federasyonu’nda (Tataristan ve Kırım) konuşulmaktadır.

Kırgız Türkçesi: Kırgızistan ve Doğu Türkistan’da (Çin’deki Uygur-Şıncan Bölgesi) konuşulmaktadır.

Karakalpak Türkçesi: Özbekistan’a bağlı Karakalpak Muhtar Cumhuriyeti’nde konuşulmaktadır.

Başkurt Türkçesi: Rusya Federasyonu’nda (Başkurdistan Muhtar Cumhuriyeti) konuşulmaktadır.

Yeni Uygur Türkçesi: Doğu Türkistan’da (Çin/ Şıncan bölgesinde) konuşulmaktadır.

Nogay Türkçesi: Kuzey Kafkasya’da; Malkar, Kumuk ve Karaçay Türkçeleri konuşulmaktadır.

Altay Türkçesi: Rusya Federasyonu’nda (Altay Muhtar Cumhuriyeti) konuşulmaktadır.

Hakas Türkçesi: Rusya Federasyonu’nda (Hakas Muhtar Cumhuriyeti) ve Çin’de (Uygur-Şıncan Bölgesi) konuşulmaktadır.

Tuva Türkçesi: Rusya Federasyonu’nda konuşulmaktadır.

1.11. Türk Dilinin Bugünkü Durumu ve Yayılma Alanları

Türkçe, gerek yayılma alanı bakımından gerek Türkçeyi konuşanların sayısı bakımından dünyanın en büyük ve en eski dillerinden biridir. Türk dili, *lehçe şive* olarak- Doğu Asya'dan Balkanlara, Sibiryaya steplerinden güneyde Hindikuş Dağları'na kadar geniş bir coğrafyada yüz milyonlarca insan tarafından konuşulmaktadır. 1990'lı yıllarda bağımsızlığını kazanan bazı Türk cumhuriyetlerinde Türkçenin değişik *lehçe* ve *şiveleri* yaşamakta, varlığını sürdürmektedir. Daha önce bu cumhuriyetlerde kullanılan *Kiril* alfabesi yerini *Latin* alfabesine bırakmakta, bu konuda yapılan geçiş çalışmaları da hızla devam etmektedir. Türk dilinin elimize geçen ilk yazılı metinleri çok eskilere dayanıyor. Türkler çok eski yüzyıllarda –tahminen MS. IV-V. Yüzyıl- gelişmiş bir yazı diline sahipti. Yazının yanında edebiyatları da gelişmişti. Eski Türkçe döneminden- özellikle *Köktürk (Göktürk) İmparatorluğu ve Uygurlar dönemi*- kalma pek çok yazıt, şaheser niteliğinde eser günümüze kadar ulaşmıştır. Bunların en önemlisi, hiç şüphesiz, Köktürk (Göktürk) veya *Orhun Abidesi* de denilen yazıtlardır.

1.12. Türklerin Günümüze Kadar Kullandığı Alfabeler

Türkler bu güne kadar birçok değişik alfabe kullanmıştır. Ancak bunların en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

Köktürk Alfabesi

Türkler, Köktürk İmparatorluğu zamanında IV. Yüzyıldan VIII. Yüzyıla kadar bu alfabeyi kullanmışlardır. Bu alfabe ile birçok eser meydana getirmişlerdir. Bu eserler günümüze kadar ulaşmış ve bunların en önemlileri, *Orhun (Köktürk)* , *Yenisey Yazıtlarıdır...*

Uygur Alfabesi

Göktürk Devleti VIII. Yüzyılda yıkılıp tarih sahnesinden çekilince yerine kurulan Uygurlar döneminde bu alfabe kullanılmıştır. Bu alfabe Uygur devletinin yıkılışından (IX Yüzyıl) sonra da kullanılmıştır.

Arap Alfabesi

İslâmiyet'i ilk olarak kabul eden Türk Devleti Karahanlılardır. XI Yüzyıldan itibaren Karahanlılarda Arap alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu alfabeyle yazılmış önemli eserler vücuda getirmişlerdir. Bunların en önemlileri *Divanü Lûgati't-Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l Hakayıktır*. Karahanlılardan sonra diğer Türk devletleri, ve toplulukları da uzun yıllar bu alfabeyi kullanmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde ve yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bu alfabe kullanılmıştır. 1928'teki Harf İnkılâbı ile Latin esaslı bu günkü Türk alfabesine geçilmiştir.

Kiril Alfabesi (Rus Alfabesi)

1990 yılında Dağılan Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanan Türk cumhuriyetlerinde ve bağımsızlığını kazanamayan muhtar cumhuriyetlerde (Tataristan, Başkurdistan, Yakutistan...) kullanılan alfbedir. Bu alfbeden önce bu Türk topluluklarında Arap alfabesi kullanılıyordu. Bolşevik İhtilâli'nden sonra (1917) Bütün Sovyet cumhuriyetlerinde Latin alfabesi kullanılmaya başlandı. Ancak 1928'de Atatürk'ün harf inkılâbı ile Türkiye Cumhuriyeti Latin alfabesine geçince, Sovyet hükümeti siyasî bir kararla (1932 yılında) bu Türk cumhuriyetlerinde, her Türk topluluğunda farklı olmak kaydıyla, Kiril (Rus) alfabesine geçti.

Günümüzde bağımsızlığını kazanan bu cumhuriyetlerde Latin alfabesine geçme çalışmaları devam etmektedir. Azerbaycan, Türkmenistan Latin alfabesine geçmiş bulunmaktadır.

Latin Harfli Türk Alfabesi:

Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türkiye Türkçesinin bu günkü alfabesidir. **1928'de Atatürk'ün harf inkılâbı** ile kabul edilmiştir.

OKUMA METNİ

ATATÜRK'ÜN HARF İNKILÂBINI İLAN EDEN NUTKU

"...Arkadaşlar,

Bizim âhenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz.... Bundan sonra bizim için faaliyet, hareket ve yürümek lâzımdır. Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmağa mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu, bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Yeni Türk harflerini her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtima iyenin yüzde onu, yirmisi okuma yaza bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse bu, ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir

Kararlar:

"1.Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terk edip Lâtin esasından Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur.

2. Komisyonun teklif ettiği alfabe, hakikaten Türk Alfabesidir, kati'dir. Türk Milleti'nin bütün ihtiyaçlarını temin etmeğe kâfidir.

3. Sarf ve imlâ kaideleri lisanın ıslahını, inkişafını ve millî zevki takip ederek tekâmül edecektir. Muhakkaktır ki, yeni harflerle lisana ve imlâyâ ilk şeklini vermek için komisyonun projesi en kısa ve en amelîdir." (İstanbul: 29.8.1928)

DİL BİLİMİ

Dili bir sistem olarak gören ve inceleyen bilim dalına **dil bilimi (Dil Bilgisi, Gramer)** denir. Dil bilim; dillerin doğuşunu, tarih içindeki değişikliklerini, dilin yayılma alanlarını, kanunlarını araştırıp tespit eden bilim dalına denir. Dil bilimi zaman zaman psikoloji, etnoloji, fizyoloji, sosyoloji, tarih gibi çeşitli bilim dallarıyla sıkı bir ilişki içerisinde. Tarihte ilk dil bilim çalışması Hindistan'da (Sanskritçe üzerine) ve eski Yunanda yapılmıştır. Bizde ilk dil bilim çalışması Kaşgarlı Mahmud'un yapmış olduğu, fakat şimdiye kadar ele geçmemiş olan "*Kitâbu Cevâhiri'n-nahv fî lugati't-Türk*" adlı eseridir. Ayrıca yine **Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lûgati't- Türk** adlı eseri ele geçen ilk Türk dil bilgisi kitabı kabul edilir.

Dil Biliminin başlıca dalları şunlardır:

5.1. Dil Biliminin Bölümleri.

Ses Bilgisi: (Fonetik) Dildeki sesleri, başlıca ses hadiselerini inceler, bu ses hadiselerinin sebeplerini araştırır.

Şekil Bilgisi: (Morfoloji) Dildeki kelimelerin köklerini, eklerini inceler. Kelimelerin türetme ve çekilme şekillerini araştırır.

Kök Bilgisi: (Etimoloji) Bir dildeki kelimelerin kökünü araştırır, bir kelimenin tarih içindeki seyrini, tarih içinde uğradığı değişiklikleri araştırır.

Cümle Bilgisi: (Sentaks) Bir dildeki cümle yapısını inceler. Cümlelerin yanında kelime gruplarını, kelime gruplarının dizilişlerini de inceler.

Anlam Bilgisi: (Semantik) Kelimelerin tarihi süreç içerisinde anlam bakımından hangi değişikliğe uğradığını, dildeki, deyimleri, atasözleri, söz sanatlarını, kelimelerin cümle içinde kazandığı anlamı inceler. Sadece kelimeleri değil cümlelerin de anlamını inceler, anlamları üzerinde durur.